
OSMANLI'DAN CUMHURİYETE TÜRKİYE VATİKAN İLİŞKİLERİ *

Turkey-Vatican Relations from the Ottomans to the Republic

Doç. Dr. Ahmet Türkan **

Çev: Arş. Gör. Bayram Akbulut ***

Öz

Papa Francis'in 2014 yılındaki Türkiye ziyareti ile birlikte, Türkiye Vatikan İlişkileri sıkça konuşulmuştur. Resmen 1960 yılında kurulan Türkiye Vatikan İlişkileri, içerisinde önemli bir tarihi geçmiş barındırmaktadır. Ciddi anlamda Sultan II. Abdülhamit zamanında Fransa'nın Katolikler üzerindeki etkisini azaltma gibi birçok nedenden dolayı kurulmaya çalışılan resmi ilişkiler, her defasında farklı bir nedenden dolayı gerçekleşmemiştir. Bu çalışmamızda 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren yüksek dostane bir seviyede başlayan Türkiye Vatikan ilişkilerinin niçin resmi seviyede 20. yüzyılın ikinci yarısına kaldığını irdelemeye çalışacağız. Bununla birlikte hem Osmanlı döneminde hem de daha sonraki Cumhuriyet döneminde bu ilişkilerde etkili olan unsurları ele irdedeceğiz. Resmi ilişkilerin kurulmasından itibaren günümüze kadar Türkiye Vatikan İlişkilerindeki gelişen süreci, Katolik Ortodoks ilişkileri üzerindeki etkisiyle birlikte ele alacağız. Bu bağlamda araştırmamızın

* Bu makale Ahmet Türkan'ın *International Journal of Humanities and Social Science (IJHSS)* Uluslararası Hakemli Dergisinin Mayıs 2015 Cilt 5, Sayı 5'inde yayınlanmış olan "Turkey-Vatican Relations from the Ottomans to the Republic" isimli makalesinin İngilizce aslından Türkçeye tercümesidir.

Çeviri Makale Gönderilme Tarihi: 14.03.2019 / Çeviri Makale Kabul Tarihi: 28.05.2019 / Makale Yayın Dönemi: Haziran 2019 Doi: 10.20486/imad.636556

** Doç. Dr., Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Dinler Tarihi Bilim Dalı, Kütahya, Türkiye / e-posta: ahmet.turkan@dpu.edu.tr / ORCID ID: orcid.org/000-0001-9788-5689

*** Arş. Gör. Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Dinler Tarihi Bilim Dalı, Kütahya, Türkiye / e-posta: bayram.akbulut@dpu.edu.tr / ORCID ID: orcid.org/0000-0003-0867-7852

geneli, birinci elden kaynaklar ve Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Devlet Arşivi'ndeki belgeler çerçevesinde olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Papalık, Osmanlı, Türkiye, Vatikan, Doğu Katolik Kilisesi

Abstract

The relations between Turkey and Vatican had started to be spoken more frequently after Pope Francis's visit to Turkey in 2014. Turkey-Vatican relations which were established formally in 1960 embody an important historical past. Formal relations, which were tried to be established substantially during the reign of Sultan Abdulhamit II, especially to reduce the impact of France over the Catholics and for many other reasons, were not established due to many different reasons, each different than the other. In this study, we will try to examine the reasons why the Turkish-Vatican relations that started at high friendship level in the second half of the 19th century, hadn't been realized at formal level until the second half of the 20th century. Furthermore, we will examine the effective factors over these relations both for the Ottoman and the Republic periods. We will also discuss to what degree the Catholics and the Orthodox in Turkey were influential over these relations. In this sense, main part of our work will be within the frame of first-hand sources and documents obtained from the Turkish Republic State Archives.

Keywords: Papacy, Ottoman, Turkey, Vatican, Eastern Catholic Church.

1. Giriş

Papa Francis'in 2014'ün Kasım ayında Türkiye'ye yaptığı ziyaret, dünya basınında önemli bir yer tutmuştur. Binin üzerinde basın mensubunun ilgiyle takip ettiği bu ziyaret, birçok tartışmaları da beraberinde getirmiştir. Bu tartışmaların en önemlisi papanın yaptığı ziyaretin daha çok Türk heyetiyle resmi görüşmelerden ziyade, Katolik-Ortodoks birleşmesini amaçladığı yönündedir ((Hürriyet (December 8, 2014)). Geçtiğimiz son birkaç yıla bakıldığında, bu olasılığın ihtimal dışı olmadığına dair gelişmeler de yaşanmıştır. 2013'ün martında Papalık makamına oturan Francis, iki yıl içerisinde İstanbul Rum Ortodoks Patriği Bartholomew'la dört defa bir araya gelmiştir. Bunlardan ilki, Francis'in Papalık makamına gelişi adına yapılan ayin için Bartholomew'un Vatikan'a gitmesidir. İki dini liderin ikinci kez bir araya gelişi Mayıs 2014'te Kudüs'te gerçekleşmiştir. Hz. İsa'nın mezarında ortak bir ayin yapılması, Katolik ve Ortodoks kiliselerinin yakınlaşması için önemli bir adım olarak görülmüştür. Kudüs'teki buluşmadan iki ay kadar sonra iki dini lider Vatikan'da bir araya gelmişlerdir. Bu defaki birlikteliğin nedeni, İsrail-Filistin sorununda çözüm arayışıdır.

İsrail Cumhurbaşkanı Shimon Peres'le Filistin lideri Mahmoud Abbas'ın da bulunduğu bu buluşmada, Ortadoğu barışı için dua edilmiştir. Papa Francis, “kardeşim” diye hitap ettiği Bartholomew'un da törende bulunmasının “büyük bir lütuf, kıymetli bir destek” olduğunu söylemiştir (<http://www.bbc.co.uk>)

Francis ile Bartholomew'un son buluşması ise 28-30 Kasım 2014 tarihinde Türkiye'ye yapılan resmi ziyaret kapsamında gerçekleşmiştir. Papa Francis, önce Ankara'da Türkiye'nin resmi yetkilileriyle bir araya gelmiş ardından da İstanbul'da Patrik Bartholomew'la buluşmuştur. İki liderin buluşmaları Katolik-Ortodoks yakınlaşması anlamında önemli bir adım kabul edilse de Türkiye Vatikan ilişkilerinin bundaki katkısı da görmezlikten gelinemez. Çünkü Papaların Türkiye'ye yaptıkları ziyaretler, Vatikan'la ilişkilerin başladığı 1960 yılı sonrasında gerçekleşmiştir. Bundan dolayı, Papalığın Ortodoks Kilisesi ile olan ilişkileri, dolaylı olarak Türkiye Vatikan ilişkileriyle de yakından alakalıdır. Ayrıca Türkiye'de yaşayan 30 bin civarındaki Katoliğin de bunda bir etken olduğu söylenebilir. Bu bağlamda, özellikle Osmanlı'dan itibaren son iki yüz yıldır Türkiye Vatikan ilişkilerinin incelenmesi, bu sürecin daha yakından gözükmesini sağlayacaktır.

Türkiye Vatikan İlişkilerinin tarihi, Osmanlı Sultanı Orhan Bey dönemine (1326-1360) kadar götürülebilir. Osmanlı'nın topraklarını genişlemesi nedeniyle, Latinlerin de devletin topraklarına dâhil edilmesi bir anlamda bu ilişkileri zorunlu kılmıştır. Bu bağlamda, Papa XXII. John (1316-1334) ve Fransa Kralı IV. Charles'in, Piskopos William Durandus'u Bursa'ya Orhan Gazi'nin yanına göndermesi ilişkilerde önemli bir adım olmuştur. Durandus'un görevi Suriye'deki Latinler için daha elverişli koşulların sağlanması için görüşmelerde bulunmaktı. Bununla birlikte, Orhan Gazi ile Papa VI. Clement (1342-1352) arasında 1348'de İzmir'deki Hıristiyanları Rodos şövalyelerinin korumasına bırakan bir anlaşma yapılmıştır (Türkan, 2014: 195).

1453 yılında İstanbul'un Türkler tarafından ele geçirilmesi, Papalık tarafından hiç de hoş karşılanmamıştır. II. Mehmet'in zaferi, Doğu-Batı ittifakı fikrini tekrar canlandırmış ve Papalık bununla ilgili doğudaki birçok devletle ittifak görüşmeleri yapmıştır. Ancak bu görüşmeler Papalık açısından olumlu bir netice vermemiştir. Bu anlamda XV. yy'ın ikinci yarısında Papaların Türklerle ilişkilerinin birbirinden farklı

boyutta cereyan ettiği görülür. Örneğin, Papa III Callistus, II. Mehmet'i "Şeytanın oğlu" diye tanımlarken, diğer Papa VI. Alexander, II. Mehmet'in oğlu II. Bayezit'le çıkar birliği ve ittifaklar yapmıştır (Pfeffermann, 2003: 35, 49, 87).

Siyasi ve askeri bir takım taktiksel adımlarla devam eden Osmanlı Papalık ilişkileri, XVI. yy'da Fransa'ya verilen imtiyazlarla farklı bir gelişme göstermiştir. Alman İmparatoru Şarlken'e karşı verilen bu imtiyazlarla Fransızlar, Osmanlı topraklarında büyük bir serbestlik elde etmişlerdir (İnalçık, 2008: 31-33; Ceran, 2014: 411-412). Bu gelişmeler ilerleyen süreçte Fransızları, Doğudaki Katoliklerin hamisi konumuna getirmiştir (Şahin: 2009: 282-283, 288). XIX. yüzyılın başlarına gelindiğinde ise Fransa'nın Papalığa karşı bakışında farklı bir tutum içerisine girdiği gözükmektedir.

Fransa 1789 ihtilali sonrasında bir yandan Papalığın Doğudaki haklarını savunmaya devam ederken, diğer yandan Fransa'daki birçok Katolik kurumunu kapatmış ve din adamlarını sürgüne göndermiştir (Çoban, 2014: 172-173). Aynı dönemde Osmanlı'nın da Fransız İhtilali'nden olumsuz etkilendiği gözükmektedir. İhtilalin getirdiği milliyetçilik anlayışı Osmanlı'nın bünyesinde barındırdığı farklı milletlerde bağımsızlık güdüsünü arttırmıştır (Karpat, 2006: 157; Shaw, 2006: 44). Böyle atmosfer içerisinde, dostluk anlamında iki devletin yakınlaşma içerisinde olduğu gözükmektedir. Özellikle Osmanlı'da yenileşme hareketleri olarak bilinen "Tanzimat" sürecinde böyle bir yakınlaşmanın gerçekleşmesi önemlidir (Karpat, 2006: 267, 312-314). Nitekim Tanzimat'tan kısa bir süre sonra Sultan tarafından, Şekip Paşa'nın Vatikan'a gönderilmesi Türk Vatikan ilişkilerinde önemli bir adım olmuştur (Türkan, 2014: 16).

2. Sultan Abdülmecit Dönemi (1839-1861): İlk Dostane İlişkiler

Sultan Abdülmecit Dönemi'nde Papalıkla Osmanlı arasında ileri düzeyde ve dostluk mahiyetinde kurulan ilişkilerin Viyana Elçisi Şekib Paşa'nın 1847 yılında Vatikan'ı ziyareti sonrasında gerçekleştiği söylenebilir (BOA., İ. MSM., 32/909 (5 November, 1848)). Padişahın izniyle Vatikan'a giden Şekib Paşa'nın amacı, kısa süre Papalık makamına oturmuş olan IX. Pius'a (1846-1878) Sultan Abdülmecit'in mektubunu vermek ve ona padişah adına tebriklerini sunmaktır ki bu durum Osmanlı

tarihi boyunca ilk defa gerçekleşecek olan bir hadiseydi (Carım, 1966: 72). Bu amaçlarla Vatikan'a giden Şekib Paşa, orada çok sıcak karşılanmış ve beraberindeki heyette bulunan oğlu Başkâtip Arif Bey, İkinci Başkâtip Ali Bey ve Elçilik tercümanlarından Kaspar Manas Beyle birlikte önemli görüşmelerde bulunmuşlardır (Türkan, 2014: 198).

Osmanlı ile Vatikan arasında dostane bir ilişkinin kuruluyor olması Papalık açısından da önemli bir anlam ifade etmekteydi. Kurulan sıcak ilişkiler sayesinde, Osmanlı himayesinde yaşayan farklı uluslara mensup olan milyonlarca Katolik, Papalığın himayesi altına alınabilecek, padişahın haklarını ihlal eden ve her türlü bahaneye müdahale için istismar eden büyük güçlerin tesirinden Katolikler kurtarılacaktı. Doğal olarak Papalığın bu tür adımları Katolikliğin hamisi rolünü üstlenen Fransa'yı rahatsız etmekteydi. Bu yüzden Vatikan'daki Fransız yetkililer, bir takım engelleme teşebbüslerinde bulunmuş ancak başarılı olamamışlardır (Brennan, 1877: 123).

Osmanlı ile Vatikan arasında başlayan dostane ilişkilerin ikinci adımı, Şekib Paşa'nın ziyaretinden kısa süre sonra, Sayda Piskoposu Innocenzo Ferrieri'nin İstanbul'a gelişi sonrasında yaşanmıştır. Ferrieri'nin gelişine Osmanlı hükümeti tarafından büyük önem verilmiş, bu doğrultuda kendisine İstanbul'un Beyoğlu semtinde özel bir ev kiralanmış ve evin teşrifatıyla diğer masrafları Osmanlı hazinesinden karşılanmıştır (BOA. İ. MSM. 32/905 (March 18, 1848)).

Ferrieri, İstanbul'a gelişinden kısa zaman sonra dış işleri bakanı, başbakan ve padişahla görüşmüş ve yoğun çalışmalar içerisine girmiştir (Ceride-i Havadis (16 Safer 1264/ January 23, 1848); BOA, İ. MSM., 32/901 (January 28, 1848)). Onun Osmanlı yöneticileriyle birlikte yürüttüğü çalışmalar sürecinde, hem Osmanlı'nın hem de Vatikan'ın farklı beklentiler içerisinde olduğu anlaşılmıştır. Osmanlı tarafından bakıldığında, Papalıkla yapılacak anlaşmayla, Fransa ve Avusturya gibi devletlerin Katoliklerin iç işlerine karışmaları engellenebilecekti. Ancak anlaşmanın içerik kısmında daha çok ticari ve dostluk kavramları üzerinde durulmalı; inanç ve mezhebe dair konulara yer verilmemeliydi (BOA, İ. MSM., 32/907 (April 18, 1848)). Osmanlı'nın durduğu pozisyon Ferrieri'ye iletildiğinde o da, Vatikan'ın mezhebe dönük

bir tarafının olması nedeniyle anlaşmada bu yönde bir vurgu yapılmasının uygun olacağını belirtti. Ferrieri'ye göre, böyle bir vurgu yapılmadığı takdirde, anlaşma eksik kalacak ve dolayısıyla sonradan tekrar bir değişiklik yapma zorunluluğu doğabilecekti. Bu yüzden de çözüm için İstanbul'da "Papa vekili" sıfatıyla bir piskopos bulundurulmalı ve gerekli hallerde bu piskoposla istişare yapılabilirdi. Önerileri değerlendiren Osmanlı Hükümeti, kendi vatandaşı olan Katoliklerin işlerine karışmayacağına dair bir takım düzenlemelerle birlikte İstanbul'da bir Papa vekilinin bulundurulmasını uygun gördü (BOA, İ. MSM., 32/907).

Yapılan anlaşmada üzerinde durulan diğer bir nokta ise "Papa Vekili" sıfatıyla İstanbul'da görev yapacak olan kişinin diplomatik bir vasfının olamayacağıydı (BOA, İ. MSM., 32/907). Dolayısıyla diplomatik ilişkiler geçmişte olduğu gibi Doğu'daki Katoliklerin koruyuculuğu rolünü üstlenen Fransa aracılığıyla yürütülecekti (BOA, A. DVN., 35/95 (April 28, 1848)). Ki bu teamül, Birinci Dünya Savaşı'nın başlangıcında Osmanlı'nın Fransa'ya tanıdığı kapitülasyonları tek taraflı olarak kaldırmasına kadar devam edecektir (BOA, HR. HMS.İŞO., 88/36 (March 4, 1915); Pamir, 2002: 112). Ancak bununla birlikte birçok defasında Fransa'nın aracılığına başvurulmadan Osmanlı ile Vatikan arasında iletişimin kurulduğu da bir gerçektir. Nitekim Ferrieri ile varılan anlaşmadan kısa bir süre sonra, Kudüs Patrikliğine atanmış olan Patrik Valerga için düzenlenecek törene dair yapılan resmi tebligat, Fransız elçiliğinin aracılığı olmadan gönderilmiştir (BOA, HR. SYS., 1768/8 (January 17, 1848)).

Ferrieri'nin ziyaretinde dikkati çeken diğer bir husus da Papalığın Doğu Kiliselerine gönderdiği *In Suprema Petri Apostoli Sede* isimli mektubudur (Frazee, 1983: 227). Şu an mevcut Papa Francis'in Fener Rum Patriği Bartholomew'u ziyaretinde olduğu gibi, Ferrieri de 1848 yılında Papa IX. Pius'un mektubunu Patrik IV. Anthimos'a (1848-1852) iletmiştir. Daha çok iki kilisenin bir arada çalışmalar yürütmesi ve ayrılıkların son bulması içerikli bu mektup, Fener Rum Patriği tarafından hiç de hoş karşılanmamıştır (Madden, 1862: C II, 88-116). Hatta Patrik IV. Anthimos'un "*Papalık, Doğu'daki Ortodoks inancına saldırmak yerine, Batı'daki din karşıtlarıyla uğraşsın.*" (Frazee, 1983: 227) sözü tepkinin hangi boyutta olduğunu en iyi şekilde ortaya koymaktaydı.

3. Sultan Abdülaziz Dönemi (1861-1876): İlişkilerde Kısmi Duraksama

Sultan Abdülaziz Dönemi'nde Osmanlı Vatikan İlişkilerine genel olarak bakıldığında, bir önceki döneme göre kısmen sekteye uğradığı söylenebilir. Bunun en başlıca nedeni Doğu Katolikleri sorunudur. Osmanlı vatandaşları olan Doğulu Katoliklerin ayinsel bir takım dini işleri Roma vasıtasıyla yapılmakta, sivil işleri ise Osmanlı tarafından düzenlenmekteydi. Örneğin, bir yere atanacak Katolik piskopos, padişahın beratıyla (resmi atama) görevine başlar ve Katolik cemaatiyle ilgili bir takım sivil görevleri de icra ederdi. Papa IX. Pius, Avrupa'daki birçok Katolik ülkeden gördüğü baskının da etkisiyle Vatikan'ı daha güçlü kılmak için merkezileşme faaliyetlerine ağırlık verdi (Türkan, 2012: 117; Takvim-i Vekayi (29 Zilkade 1284/March 23, 1868)). Bunun en bariz örneklerinden biri, 1867 yılında Papa IX. Pius'un yayınladığı *Reversurus* isimli bir kilise düzenlemesi idi. Bu düzenlemeye göre Doğulu Katolik patrikler, Papanın onayını alıncaya kadar hiçbir yetki kullanamayacaklardı. Ayrıca diğer Latin patrikleri gibi her beş yılda bir papayı ziyaret edecekler ve gelişmelerle ilgili ona rapor sunacaklardı. Papanın bu yeni düzenlemesi bir anlamda Doğulu Katoliklerin kiliseleri üzerindeki özerk tutumlarından vazgeçmeleri anlamına geliyordu. Çok zaman geçmeden de Melkit, Keldani ve Maruni gibi Doğulu Katolik liderleri bu düzenlemeye karşı çıktılar (Türkan, 2012: 123). Katolik Ermeni cemaatine bakıldığında ise onların iki gruba ayrıldığı görülmekteydi. Bunlar, papanın yaptığı yeni düzenlemeye taraftar olan mevcut patrik Hasun'un taraftarları ve Kiliselerinin milli kurumları olduğunu söyleyen ve Antihusun diye adlandırılan muhalif grubtu (BOA, A.DVNS.GMC.d., no. 13: 3; HR. SYS., 1782/4 (February 7, 1872); Basiret (26 Zilhicce 1290/February 4, 1874)).

Doğulu Katolikler ile Vatikan arasında cereyan eden tartışmaların diğer bir tarafında ise Osmanlı Devleti bulunmaktaydı. Osmanlı Devleti tartışmaların cereyan ettiği zaman diliminde Girit Hadisesi ile uğraştığından gelişmeleri yakından takip edememişti (BOA, İ. MMS., 39/1632 (October 17, 1870)). Ancak Katolik cemaatlerle Papalık arasında devam eden tartışma, kamu düzenini bozma noktasına geldiğinde müdahalede bulunmak zorunda kalındı. Çünkü kilise içerisindeki tartışmalar, kimi zaman sokaklara taşıyor ve yaralanmalara sebebiyet verecek noktaya kadar varıyordu

(BOA, İ. MMS., 38/1600 (March 8, 1870)). Diğer taraftan Osmanlı hükümeti, Papa IX. Pius'un yaptığı düzenlemeleri, kendi vatandaşının haklarına, dolayısıyla da kendi hukukuna bir müdahale olarak algıladı (BOA, İ. MMS., 39/1632). Çünkü padişah tarafından patriklere verilen beratın (resmi atama) içeriğinde, piskoposların seçiminin nasıl olacağı ve patriğin devletin kanunlarına ve cemaatlerinin geçmişten beri sahip oldukları kadim hukuklarına nasıl davranacakları ayrıntılarıyla belirtilmekteydi (BOA, A.DVNS.GMC.d., no 13: 52). Ayrıca bununla ilgili Süryani, Keldani ve Ermenilerin ileri gelenleri, cemaatleriyle ilgili hukuki haklarına Papalığın müdahalede bulunduğunu söylüyor ve Osmanlı'nın bunu engellemesini istiyorlardı (BOA, İ. MMS., 38/1600). Osmanlı Devleti tüm bu gelişmeler karşısında, orta bir yolun bulunması ve tartışmaların sonlandırılması için Floransa Elçisi Rüstem Bey'i Vatikan'a gönderdi. Rüstem Bey'in amacı, Vatikan tarafından yürürlüğe konulmak istenen yeni düzenlemelerin, hem Doğulu Katoliklerin hem de Osmanlı'nın hukukuna aykırı olduğunu izah etmektir. Ancak Papalık, yeni düzenlemelerden geri atmadığından sonuçta orta bir yol da bulunamamıştı (BOA, HR. TO., 455/4 (September 22, 1871)).

Sorunların çözümü için İstanbul'daki Papa Vekili Plyum da Katolik Ermeni cemaati içerisinde bir takım çalışmalar yürütmekteydi. Ancak onun Papa muhalifi olan Katolik Ermenileri aforoz etmesi, sorunu bitirmek bir yana daha da şiddetlendirdi (Türkan, 2012: 136-139). Bu defa Papa IX. Pius, en güvendiği adamlarından biri olan Selanik Piskoposu Kardinal Alessandro Franchi'yi İstanbul'a gönderdi (Ceride-i Havadis gazetesi, 4 Muharrem 1288/26 Mart 1871). Kısa süre içerisinde Papa muhalifi Katoliklerle görüşmelerde bulunan Franchi'nin çabaları da olumlu bir sonuç vermedi (BOA, HR. SYS., 1786/25 (January 19, 1872)). Franchi, muhalif Katoliklerin yanında, Osmanlı Hükümetine de bir takım tekliflerde bulundu. Bunların en önemlilerinden biri, Papalığın Katolik ülkelerde yapmış olduğu gibi Osmanlı ile de bir Konkardato yapabileceğiydi. Ancak Osmanlı yetkililerinden buna olumlu bir cevap alamamıştı (BOA, HR. SYS., 1765/14 (July 13, 1872)).

Franchi'nin İstanbul'da temaslarda bulunduğu dönemde Papalık da sıkıntılı bir süreçten geçmekteydi. I. Vatikan Konsili'nde Papanın yanılmazlığı ilkesinin kabul edilmesi birçok Avrupa ülkesi tarafından tepkiyle karşılanmıştı (Manning, 1887: 164;

Alıcı, 2015: 51; BOA, HR. SYS., 1945/40). Hatta bu tepkiler Osmanlı Devleti'nde yayın yapan gazetelerde de sıklıkla gündeme gelmekteydi (Ceride-i Havadis (25 muharrem 1287/ April 27, 1870); Diyojen (6 Tışrini Sani 1287/ November 18, 1871)). Vatikan'daki gelişmeleri yakından takip eden Başbakan Âli Paşa ise, Papalığın Osmanlı'dan istediği şeylerin haklı bir tarafının olmadığını düşünüyor ve düşüncelerini şöyle ifade ediyordu: “*Fransa ve bütün Hıristiyan âleminin en güçlü piskoposları Papanın yanılmazlığını reddediyor. Katolik bir devlet olan İtalya, Papalık hükümetini zapt ediyor. Avusturya Papalıkla yapmış olduğu anlaşmaları feshediyor. İspanya ruhanilere ait olan arazileri devlet arazisi haline getiriyor. Katolik devletlerce bile tanınmayan bir makamın gayr-ı meşru müdahalesini yalnız biz Müslümanlar kabul edersek çok garip olur*” (BOA, Y. EE. 91/9).

Doğu Katoliklerinin sorunun çözümü noktasında uluslararası konjonktürün de Papalığa karşı Osmanlı'nın elini güçlendirdiği söylenebilir. Bu süreçte Fransa, her ne kadar papanın yanılmazlığı noktasında tepki vermişse de Doğu Katolikleri ile ilgili Papalığın yeni düzenlemelerine karşı çıkmamıştır. Ancak Fransa'nın 1870'de Almanya ile yaptığı savaştan yenik ayrılması, İstanbul'daki Fransa elçisinin de elini zayıflatmıştır. Dolayısıyla Osmanlı hükümeti Katoliklerle ilgili Papalığın lehine Fransa'dan gelen isteklere olumlu bir cevap vermemiştir (BOA, HR. SYS., 1763/13 (July 10, 1872)). Bunda Rusya ve Almanya'nın Osmanlı'ya verdiği güvence de önemli bir faktördür. Özellikle Almanya, Papalığa karşı ödün verilmemesi noktasında Osmanlı hükümetine sürekli telkinlerde bulunmuştur (The New York Times (February 15, 1874); Bozkurt, 1996: 186; Türkan, 2012: 190). Sonuçta Doğu Katolikleri sorunu, birçok adımın atılmasına rağmen Sultan Abdülaziz Dönemi'nde kesin olumlu bir sonuca varamamıştır. Doğal olarak bu dönemde Osmanlı ile Vatikan arasındaki ilişkiler duraksamaya neden olmuştur. Sultan Abdülaziz'in padişahlığının son dönemlerine doğru, olumlu yönde bir kıpırdanma olmuşsa da, esas çözüm noktasına Sultan II. Abdülhamit Döneminde ulaşılabacaktır.

Sultan Abdülaziz Dönemi'nde önceden olduğu gibi Vatikan ile ilişkiler gayrı resmi olarak devam etmiştir. Bunun bir takım sıkıntılar doğurduğu da gözükmektedir. Özellikle Osmanlı vatandaşı olan Katolikler bu noktada büyük sıkıntı yaşamışlardır.

Konuyla ilgili olarak Doğulu Katoliklerden oluşan bir grup din adamı, 1870 yılında içerisinde buldukları durumu Osmanlı yetkililerine iletmişlerdir. Onların ifadelerine göre, kilise meseleleri ile ilgili toplantıya katılmak için Roma'ya gelen ve Osmanlı vatandaşı olan Melkit, Maruni, Süryani, Keldani ve Ermeni Katoliklerinden oluşan elliden fazla patrik ve piskopos bulunmaktadır. Fransa, Avusturya, Bavyera devletleri kendi piskoposlarını koruyacaklarına dair Roma dış işleri bakanına beyanatta bulunmuşlardır. Ancak Osmanlı'nın Roma'da bir elçisi olmadığından bu konuda sıkıntı yaşamaktadırlar (BOA, HR. SYS., 1765/2 (March 1, 1870)). Doğu Katolik temsilcilerinin dile getirdiği sorunları çözüm noktasında, Osmanlı Devleti bir takım teşebbüslerde bulunmuş ancak bir sonuç alamamıştır. Sorun ayrıca gayri resmi ilişkiler, hediyeleşme gibi bir takım protokol törenlerinde de kendini göstermiştir. Örneğin, İstanbul'da temaslarda bulunan Kardinal Franchi, Sultan Abdülaziz'e Papanın gönderdiği hediyeleri takdim etmişti (BOA, İ. HR., 334/21476 (December 23, 1871)). Bu güzel jeste karşılık Osmanlı tarafından da Papalığa hediye gönderilmek istenildiğinde bir takım diplomatik engellemelerle karşılaşmıştır. Papaya verilecek hediye, Osmanlı'nın İtalya'daki elçisi vasıtasıyla iletilmek istenmişti. Ancak Papa IX. Pius, İtalya'nın Vatikan'ı işgali nedeniyle bu ülke nezdine gönderilecek elçiyi kabul etmeyeceğini belirtmiştir (BOA, HR. SYS., 1922/23 (December 1, 1871);Ceride-i Havadis (22 Şevval 1289/December 23, 1872)). Bu defa kısa vadede bu tür problemlerin aşılması için özel memur (memuriyet-i mahsus) uygulamasına gidilmiş ve bu memur, Vatikan ile Osmanlı arasındaki ilişkileri gayr-i resmi bir şekilde çözüme kavuşturmaya çalışmıştır. Bununla birlikte İtalya'nın Roma'yı işgali Osmanlı'yı yeni bir çözüm aramaya sevk etmiştir. İtalya Elçisi Yanko Fotiadis Paşa, Osmanlı hükümetine gönderdiği yazısında Roma'da çoğu rahip sınıfından olmak üzere birçok Osmanlı vatandaşı bulunduğunu, İtalya'nın işgali nedeniyle bunların mağdur olduklarını, bundan dolayı da iletişimin daha sağlıklı yürütülmesi için konsolosluk (şehbenderlik) açılmasını talep etmiştir. Elçinin isteğini değerlendiren Osmanlı yönetimi, İtalya vatandaşı olan Mösyö Karlogalyani'nin şehbender olarak görevlendirilmesini uygun görmüştür (BOA, İ. HR., 254/15151 (October 2, 1872)). Sultan Abdülaziz Dönemi'nde Vatikan'la ilişkilerde bir takım sıkıntılar yaşanırken paradoksal bir şekilde Osmanlı topraklarında yaşayan Latinlerin sayısında ve misyon

faaliyetlerinde büyük artışlar yaşanmıştır. Özellikle Dominiken, Fransizken, Assomptionist, Cizvit ve Kapuçinler çalışmalarını daha aktif hale getirmişlerdir (Milidonis, 1999: 87; Taşpınar, 2004: 94).

4. Sultan II. Abdülhamit Dönemi (1876-1909): İlişkilerde Yaşanan Yoğun Dönem

II. Abdülhamit Dönemi'nde Osmanlı Vatikan ilişkileri bir önceki dönemle kıyaslandığında daha olumlu bir sürecin geçtiği söylenebilir. Bunda iç ve dış dinamikler kadar, II. Abdülhamit'in ve muhatabı olan papaların kişisel tutumlarının da büyük etkisi olmuştur. Dış dinamiklerde etkili olan en önemli husus 1877-1878 tarihlerinde yapılan Osmanlı-Rus Savaşı'ndan Osmanlı'nın yenik ayrılmasıdır. Osmanlı'nın Balkanların birçok bölgesindeki hâkimiyetini kaybetmesi, bu topraklardaki Katolik dindaşları nedeniyle Papalığı endişelendirmiştir. Rusya'nın ele geçirdiği topraklardaki Ortodokslaşırma faaliyetleri ve birçok Katolik rahibi sürgün etmesi daha önceden Papalık tarafından tecrübe edilmiş hususlardı. İşte bu endişeler ortak tehlikeye karşı Osmanlı ile Papalığı beraber politikalar üretme noktasına getirmiştir. Bedros Efendi, Osmanlı tarafından özel bir görevli olarak Vatikan'a gittiğinde, bu konular sıkça gündeme gelmiş ve özellikle Balkanlarda ortak ne tür politikalar yapılabileceği konuşulmuştur. Papa, Osmanlı'nın Rusya ile yaptığı savaşı o kadar önemsemiştir ki Bedros Efendi'ye Osman Paşa'nın yaşını sormuş ve onun Plevne müdafaasını takdir etmiştir (Türkan, 2014: 321).

II. Abdülhamit Dönemi'nde ikili ilişkilerde öne çıkan meselelerden biri de Ermeni olaylarıdır. Ermeni olayları nedeniyle Papalığın Osmanlı'yı eleştirdiği görülse de diğer Avrupa ülkeleri ile kıyaslandığında sert bir tutum takınmamıştır (BOA, Y. EE., 841: 11 (March 21, 1898)). Hatta kendilerine destek vermediği için bir kısım Katolikler, papaya tepki olarak Protestan mezhebine geçmiştir (BOA, DH. MKT., 2139/52;HR. SYS., 2858/43). Papalığın Ermeniler konusunda Osmanlı'ya tam bir tavır almadığı gerekçesiyle Avrupa'da yayınlanan birçok gazetede eleştiri içerikli yazılar yazılmıştır (BOA, HR. SYS., 2733/24 (January 23: 1895)). Örneğin 1894'te meydana gelen Sason hadisesi nedeniyle II. Abdülhamit'in Avrupa ülkeleri nezdinde papaya

aracılık teklif ettiği yönünde haberler yayılmış, ancak bu haberler Osmanlı'nın resmi makamlarınca tekzip edilmiştir (B.O.A., Y. EE., 163/35 (January 23, 1895)).

Osmanlı Vatikan ilişkilerinde gözlenen diğer bir detay da II. Abdülhamit ile Papa XIII. Leon arasında gerçekleşen karşılıklı nezaket ilişkileridir. Örneğin, Kardinal Vanotelli 1880 yılında İstanbul'a geldiğinde Papa XIII. Leon'un mektubuyla birlikte mozaik bir masa getirerek padişaha hediye etmiştir (BOA., Y. A. HUS., 164/49). Buna karşılık II. Abdülhamit de papaya birçok defasında hediyeler ve mektuplar göndermiştir. Bunun en heyecan uyandıranı ise 1887 yılında II. Abdülhamit'in Papa XIII. Leon'a gönderdiği yüzüktür. Padişahın hediyesini papaya ulaştıran kişi ise Katolik Ermeni Patriği Azaryan Efendi'dir. Papa, yüzüğü aldığı anda onun ne kadar güzel olduğunu etrafındaki kişilere söyleyerek büyük onur duyduğunu belirtmiştir. Ayrıca Kardinal Paruçi de yüzüğün taşının çok nadir eserlerden olduğunu hatta bir önceki yıl Almanya İmparatoru tarafından papaya gönderilen hediyeyle daha üstün olduğunu belirterek takdirlerini ortaya koymuştur (BOA., Y. PRK. A., 4/71). Sultan II. Abdülhamit, hediyeleşmenin yanında Papa XIII. Leon'un kardeşi vefat ettiğinde taziye telgrafi göndererek üzüntülerini paylaşmıştır (BOA., Y. A. RES., 10/23 (March 27, 1881)). Papa, II. Abdülhamit'in bu mektubuna karşılık İstanbul'a gönderdiği yazısında padişaha teşekkür etmiş, dostluklarının devamını dilemiş ve takdirlerini sunmuştur (BOA., Y. PRK. NMH., 2/29).

Sultan Abdülaziz'in saltanatının tümünde Papalık makamında oturan Papa IX. Pius, II. Abdülhamit Dönemi'nde iki yıl kadar bu makamda kalmıştır. Vefatı sonrası yeni Papa seçilen XIII. Leon (1878-1903) selefinin zıttına, Osmanlı Katolikleri ile ilgili daha çoğulcu politikalar takip etmiştir. IX. Pius'un doğu kiliselerini sıkı bir disiplinle Vatikan'ın himayesi altına alma politikası yerine, XIII. Leon'un "*Doğu, Doğulular ile din değiştirecektir.*" politikası bunda etkili olan en önemli unsurdur (Nicault, 2001: 179). XIII. Leon'un doğu politikası, II. Abdülhamit Dönemi'nin genelinde ikili ilişkilerin gelişmesine katkıda bulunmuştur. Papalıkla bu güzel ilişkilerin bir sonucu olarak II. Abdülhamit, saltanatı boyunca İstanbul'daki Papalık temsilcisinin gücünü arttırma yoluna gitmiştir. Papalık temsilcisi, Galata civarındaki on bir Latin Katolik ruhani bölgeden sorumluydu. İstanbul'daki binlerce öğrencinin sorumluluğu da ona

aitti. Bununla birlikte hastane ve yetimhanelere gönderilen rahipleri de o yönetiyordu (Frazee, 1983: 230).

Sultan Abdülaziz Dönemi'nde Vatikanla ilişkilerin gerilmesine neden olan Katolik Ermenilerin problemi bu dönemde büyük oranda çözülmüştür (BOA, İ. MMS., 98/4148 (June 29, 1888); HR. TO., 95/26 (July 28, 1879)). Ancak zaman zaman Vatikan'ın Doğulu Katoliklerin cemaat yapılarına müdahaleci tavırları yaşanmıştır. Örneğin, İstanbul'da Latin kiliselerine gitmek zorunda kalan Keldanilerin kendilerine ait bir kilise istekleri Vatikan tarafından olumlu karşılanmamıştır. Devlet tarafından yardım amaçlı arsa tahsisi de yapılan kilise inşasına Vatikan'ın karşı çıkışı, Osmanlı'nın şaşkınlığına neden olmuştur (BOA., Y. PRK. AZN., 6/78 (February 6, 1893)). Benzer sorun İstanbul'daki Katolik Melkitlerin evlerinde İncil okumalarına Papalığın müsaade etmemesinde de gözükmüştür. İstanbul'daki Papalık yetkilisi, Melkitlerin Latin kiliselerine gitmelerinin zorunlu olduğunu belirterek Osmanlı'nın benimsemediği tavırlar içerisine girmiştir (BOA, A.DVNS.GMC.d no. 13: 7).

II. Abdülhamit Dönemi'nde Vatikanla ilişkiler önceden olduğu gibi resmi olmayan bir tarzda ve dostluk çerçevesinde devam etmiştir. Vatikan Roma nezdine gönderilen Osmanlı elçisini kabul etmeme ilkesini devam ettirmesine rağmen Roma konsolosluğu (şehbenderlik) ile önemli konularda hususi görüşmeler yapılmıştır. Özellikle Balkanlardaki Hıristiyanlarla ilgili izlenecek politikalar çerçevesinde papanın şehbenderle çok mahrem bilgiler paylaştığı belgelerden anlaşılmaktadır (BOA, HR. TO., 95/37 (September 23, 1879)).

Osmanlı ile Vatikan arasında resmi ilişkinin kurulamamış olmasının sıkıntısı, II. Abdülhamit döneminde devam etmiştir. Sorunun çözümü noktasında zaman zaman karşılıklı elçiliklerin açılması konusunu gündeme gelmiştir. Mesele Osmanlı'nın resmi kurumlarında tartışılmış ve neler yapılabileceği üzerinde istişarelerde bulunulmuştur. Bu istişarelerden birine göre, Katolik olmayan birçok devletlerin bünyesinde Papalık elçisinin bulunduğu, dolayısıyla Osmanlı'da da böyle bir ilişki kurulabileceği belirtilmiştir. Osmanlı'nın Katolik tebaasının çok olması bu kanaatin oluşmasında önemli bir etken de oluşturmuştur (BOA, Y.A. RES., 91/28 (March 3, 1898)). Bu anlamda Dış İşleri Bakanlığında Başbakanlığa 1898 yılında yazıda, kendisi de Katolik

olan Almanya elçilik müsteşarı Morol Bey'in Vatikan Osmanlı elçisi olarak atanabileceği bir ihtimal olarak gündeme getirilmiştir (BOA, Y.A. RES., 92/14 (April 2, 1898)). Ancak sonradan Sultan II. Abdülhamit'in verdiği kararla, bu makama eski Atina elçisi Asım Bey'in getirilmesi uygun görülmüştür (BOA, Y. A. RES., 92/42 (April 16, 1898)). Hal böyle iken sonradan Padişah kararında değişiklik yaparak Asım Bey'in Vatikan elçiliğindeki memuriyetinin görev tebliğ tarihinin son gününe kadar tehir edilmesini istemiştir (BOA, Y. A. RES., 92/42). Böyle bir değişikliğe gidilmesinin nedeni, Vatikan'ın elçilik konusunda kesin bir karara varmamış olmasının etkili olduğu düşünülebilir. Çünkü İstanbul'daki Papa Vekili Bonetti, birçok defasında Sultanla görüşmeye davet edilmiş ve ona Vatikan'dan bir cevap gelip gelmediği sorulmuştur (Marmara, 2012, 4). Bonetti ise konu ile ilgili Vatikan Dış İşleri Bakanı tarafından kendisine gönderilen mektupta buna dair bir talimatın olmadığını belirtmiştir. (BOA, Y. PRK. EŞA., 29/25 (March 27, 1898)). Durum böyle gözükse de Vatikan'daki gizli arşiv belgelerine bakıldığında, Bonetti'nin Padişaha verdiği cevapta işi geçiştirici bir dil kullandığı, bunda da Fransa'nın büyük etkisi olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim İstanbul'daki Fransa elçisi, "Vatikan'da Osmanlı elçisinin atanması noktasında konunun bir daha açılmasını duymak istemiyorum" diyerek Bonetti'ye tepkisini en üst perdeden dile getirmiştir (Marmara, 2012: 4-5; BOA, Y. A. RES., 92/45 (April 17, 1898)).

Elçilik açılması meselesiyle ilgili olarak İtalya'da yayın yapan gazeteler de ikiye ayrılmıştır. Gazetelerdeki yorumlara genel olarak bakıldığında, Doğudaki Katolikler üzerindeki Fransız nüfuzunun azalacağı kaygısını taşıyanlar, Vatikan'da bir Osmanlı elçisinin bulundurulmasına karşı çıkmışlardır. Vatikan'da elçilik açılmasını isteyenler ise, dini yönden kaygısız olan Fransız elçilerinin Rusya'nın Ortodoksluk faaliyetlerini engellemediklerini belirterek Rusya ile Fransa arasında yakınlaşmayı eleştirmişlerdir. Bu durumdan özellikle Alman Katolikleri çok rahatsız olduğu anlaşılmaktadır ki onlar sadece elçilik meselesinde değil, kendilerinin Fransa koruması altında görev yapmalarından da rahatsızlık duymuşlardır (BOA, Y. A. HUS., 385/149 (June 18, 1898); HR. SYS., 1787/33). Nitekim Almanya'da yayın yapan gazetelerde bu ülke vatandaşı olan Doğudaki Katoliklerin başka ülke tarafından himaye edilmesine karşı çıkan yazılar dikkati çekmektedir (BOA, HR. SYS., 1878/41). Ancak Vatikan, Doğudaki Hıristiyanlar üzerinde Fransa'nın himaye hakkının devam ettiğine dair karar

olarak bir anlamda itirazlara cevap vermiş ve tartışmalara noktayı koymuştur (BOA, HR. SYS., 1787/37, 38 (September 18, 1898)).

Sonuçta, Sultan Abdülhamit Dönemi'nde birkaç defa Vatikan bünyesinde bir elçilik açılması gündeme gelmişse de bu durum fiiliyata dönüşmemiştir. Bu istekler, kimi Vatikan tarafından gelmiş, Osmanlı tarafından uygun bulunmamış; kimi zaman da Osmanlı tarafından gelmiş Vatikan tarafından uygun görülmemiştir. (BOA, Y. PRK. MŞ., 7/97; MV., 110/6 (September 14, 1904); HR. SYS., 1769/2 (August 7, 1904)).

5. Birinci Dünya Savaşı Öncesi ve Sonrası: Vatikan İçin Kararsız ve Belirsiz Bir Dönem

Sultan Abdülhamit'in 1909 yılında tahttan indirilmesinden sonra da Papalıkla dostane ilişkiler devam etmiştir (HR. MTV., 202/19, 8 Kasım 1914). Karşılıklı elçiliklerin açılması yönünde bir takım teşebbüsler olmuşsa da önceden olduğu gibi ilişkiler yine Fransa'nın aracılığı ile sürdürülmüştür (BOA, HR. MTV., 478/80 (August 16, 1914), 478/82 (September 2, 1914)). Ancak Osmanlı'nın Ekim 1914'te I. Dünya Savaşı'na katılması ile birlikte farklı bir sürece girilmiştir. Çünkü uzun zamandan beri Papalığın hamiliğini yapan Fransa'nın Osmanlı'nın savaştığı cephe ülkeler arasında yer alması ve bu devlete verilen kapitülasyonların Osmanlı tarafından tek taraflı kaldırıldığına belirtilmesi Papalıkla ilişkileri direkt etkilemiştir. Osmanlı Hükümeti, 16 Kasım 1914 tarihinde aldığı bir kararla savaş halinde olduğu devletlere veya onların vatandaşlarından birine ait olan eğitim müesseselerinin kapatılmasına ve çalışanlarının memleket haricine çıkarılmasına karar vermiştir. Ancak kilise, hastane ve yetimhane gibi kurumlar bu hükmün dışında tutularak, kiliselerin önceden olduğu gibi ibadet amacıyla kullanılmasına izin verilmiş, hastane ve yetimhaneler ise Osmanlı tarafından ya doğrudan ya da dolaylı olarak idare edilmesi kararlaştırılmıştır (BOA, HR.HMŞ.İŞO., 88/36 (November 16 1914)).

Fransız himayesinde bulunan bu kurumlara Osmanlı Devleti tarafından bir takım yaptırımlar uygulanması Vatikan'ı zor duruma düşürmüştür. Konuyla ilgili olarak İstanbul'daki Papalık vekili Osmanlı Hükümetine yazdığı yazısında, bu tür kurumlar Fransa himayesinde gözükyorsa da, aslında Papalığın yetkisi alanında olduğunu ve bu

yönde de gerekli düzenlemelerin yapılmasını istemiştir. Buna bir takım yaşanan sıkıntılarla ilgili somut örnekler de verilmiştir. Örneğin, İstanbul'un Kadıköy ilçesinde ve Eskişehir'de bulunan Assomptionist tarikatına ait olan kurumlarda yaşanan sıkıntılar; yine İstanbul'un Beyoğlu, Galata ve Şişli gibi semtlerindeki çeşitli Katolik kurumların sıkıntıları ve Kudüs, Beyrut gibi başkente uzak bölgelerde yaşanan sıkıntılar bunlardan bazılarıdır (BOA, HR.HMŞ.İŞO., 88/36 (April 15, 1915)).

Katolik kurumlarında yaşanan bu sıkıntılar yakın bir zaman önce, 1901 ve 1913 yıllarında Fransa ile yapılan anlaşmadan kaynaklanmaktaydı. Bu anlaşmalarla birlikte, Katolik kurumları Fransa üzerinde kayıtlanmıştı. Bunun yayında, İstanbul Pangaltıda'ki episkoposluk, Kudüs Latin Patrikliği ve Beyrut'taki Papa vekilliği gibi önemli ruhani merkezler de Fransız müessesesi olarak kabul edilmişti (BOA, HR.HMŞ.İŞO., 88/36 (December 10, 1914)).

Katolik kurumlarının kayıt envanteri ile ilgili olarak yaşanan sıkıntılar Osmanlı'nın resmi kurumlarında ele alınarak bir çözüm noktası aranmaya çalışılmıştır. Kudüs Latin Patrikliği'nin kuruluşundan itibaren geçirdiği evreler tarihi süreç içerisinde değerlendirilmiş ve aynı patrikliğin 1848 yılındaki statüsü ve Fransa'nın himayeciliği gündeme getirilmiştir. Fransa'nın kendi ülkesindeki bazı bölgelerde yabancı ruhani liderlere izin vermemesi hususu göz önüne alınarak hâlihazırda mevcut patrikliğin Osmanlı himayesine alınabileceği olasılığı üzerinde durulmuştur. Gündeme getirilen diğer bir konu da, Kudüs Latin Patrikliğinin başına getirilecek olan kişinin Papalık tarafından gayri resmi olarak atanabileceğidir. Kiliseler konusunda gelişecek bir takım sıkıntıların aşılması için, daha önce birçok Avrupa devletlerinin ve yakın zamanda da Sırp'ların Papalıkla yapmış olduğu Konkordato'nun bir benzerinin Osmanlı ile Vatikan arasında yapılabileceği gibi olasılıklar tartışılmıştır (BOA, HR.HMŞ.İŞO., 83/1 (December 9, 1914)).

Görüldüğü üzere savaşın zor şartları altında Katolik kurumlarının yönetimi, Vatikan'ı olduğu kadar Osmanlı'yı da zor durumda bırakmıştı. Özellikle Fransa'nın himayeciliğinin sona ermesi neticesinde ortaya çıkan belirsizlik, Katolik kurumları ile ilgili kanunların uygulanmasında birçok sıkıntıları beraberinde getirmişti. (BOA, HR.HMŞ.İŞO., 88/36 (December 10, 1914)). Savaş dolayısıyla Fransız elçinin

İstanbul'u terk etmiş olması da yeni bir gelişmeye yol açmıştı. Çünkü uzun zamandan beri uygulanagelen teamüle göre, İstanbul'daki Papa vekilinin ziyaret talepleri Osmanlı yetkililerine Fransız elçisi aracılığıyla iletilmekteydi (BOA, HR. SYS., 1768/36 (April 27, 1887)). Sultanın huzuruna çıkılacağı zaman da Fransız Büyükelçiliğinden bir tercüman, Papa vekiline eşlik etmekteydi. Ancak yaşanan yeni gelişmeler doğrultusunda Papalık elçisi Osmanlı yetkilileri ile direkt görüşebilmekte ve resmi merasimlere katılabilmekteydi (Marmara, 2012, 60). Bu süreç, Osmanlı'nın Papalıkla diplomatik ilişkilerini geliştirme zorunluluğunu da beraberinde getirmiştir. Bu doğrultuda, İstanbul'daki Papa vekilinin Vatikan'la şifreli yazışmalarına izin verilerek iletişim noktasında birtakım kolaylıklar da sağlanmıştır. Aslında verilen bu izin, Osmanlı hükümetinin 15 Kasım 1914 tarihinde almış olduğu karara bir esneklik getirmekteydi. Çünkü zikredilen tarihte alınan karar gereğince, savaşta tarafsız olan elçiler, kendi devletlerinin dış işleri bakanlıklarıyla veya tarafsız olan devletler nezdindeki kendi elçilikleriyle şifreli telgrafla haberleşebileceklerdi. Dolayısıyla kanun direkt uygulandığında, böyle bir iznin Papalık vekiline verilmesi söz konusu olamazdı (BOA, BEO., 4329/324632 (December 30, 1914)). Ancak, Papa vekili Monsenyör Dolci'nin Osmanlı ile Papalık arasında siyasi ilişkilerin kurulması yönünde Vatikan'la iletişime geçmesinin zorunluluğu dikkate alınarak kanunun uygulanmasında esneklik sağlanmış ve şifreli telgraf yazışmalarına izin verilmiştir. (BOA, BEO., 4329/324632 (January 30, 1915); HR. SYS., 2405/75).

Monsenyör Dolci'ye verilen bu izinle birlikte, diplomatik ilişkilerin kurulması için Vatikan'la Osmanlı arasında yoğun temasların olduğu görülmektedir. Dolci'nin Vatikan'la yazışmalarına bakıldığında, kendisinin bu konuda istekli olduğu anlaşılmaktadır. Dolci'ye göre eğer Vatikan, Osmanlı ile diplomatik ilişkilere girmezse, Katolikler için hiç de iyi olmayan sonuçlar doğabilirdi. Ancak onun düşünceleri Papalık tarafında bir karşılık bulmadığı gibi, ayrıca kendisinden Osmanlı yetkilileriyle görüşürken temkinli bir yaklaşım içerisinde olması istenmiştir. Vatikan'a göre, böyle bir anlaşma yapıldığı takdirde, Fransa bunu kendisine vurulan bir darbe olarak algılayacak ve bu ülkede yaşayan Katoliklerin durumu kötüleşebilecekti. Ayrıca anlaşma yapılırsa dahi savaşın bitmesini ve Fransa elçisinin tekrar İstanbul'a dönmesini beklemek gerekecekti. Buna karşılık Dolci ise, yapılacak anlaşmayla Katolik kilisesinin daha da

güçleneceğini düşünüyordu. Diplomatik ilişkiler kurulduğu takdirde, Osmanlı topraklarında yaşayan ve farklı rit uygulamaları bulunan Hıristiyanlar arasında birlik sağlanabilirdi. Hatta bu durum Fener Patrikliğinin aleyhine de bir durum olduğundan, yaşlı Fener patriğinin gururunu bile incitebilirdi. İstanbul'daki Papa Vekili Dolci ile Vatikan'daki yetkililer arasındaki telgraf ve mektuplarda da görüleceği üzere bir takım endişeler nedeniyle savaş süreci içerisinde (1914-1918), Osmanlı ile Vatikan arasında diplomatik bir ilişkiye geçilememiştir (Marmara, 2012: 65, 67, 75). Bu dönemde İstanbul'daki Papa vekilinin Vatikan'daki yetkililerle yaptığı yazışmalara bakıldığında, Papalıktan gelen cevaplarda daha çok oyalama taktiklerinin uygulandığı görülmektedir (Marmara, 2012: 96-109).

Diplomatik bir ilişki kurulamamış olsa da savaş süreci boyunca Osmanlı hükümeti ile İstanbul'daki Papa vekili arasında güzel ilişkilerin yaşandığı da bir gerçektir. Özellikle Fransız himayesinde olan papazlar için Papa vekili Osmanlı nezdinde önemli aracılık görevi üstlenmiştir (BOA, HR. SYS., 2884/54 (February 10, 1917)). Bunun yanında Beyrut, Kudüs gibi başkente uzak birçok vilayette yaşayan Katoliklerin şikâyetlerini Osmanlı hükümetine iletmış ve Divan-ı Harp Mahkemesi tarafından idama mahkûm olmuş olan bir kısım Ermenilerin affedilmesi için Sultandan ricada bulunmuştur (BOA, HR. HMS.İŞO., 88/34 (December 6, 1916); HR. SYS., 2884/48).

1915 yılında Çanakkale'de yapılan savaşta Osmanlı'nın düşman tarafında olan devletlerin ölen askerleri için de İstanbul'daki Papa vekili önemli bir misyon üstlenmiştir. Bu bağlamda ölen askerler için yapılacak olan mezar kitabelerinin düzeni ve masrafları bu vekil tarafından karşılanmıştır (BOA, HR. SYS., 2457/67 (August 29, 1918)). İstanbul'daki Papa vekili ile güzel ilişkiler kurulmuşsa da İzmir'deki Papa vekili ile bir takım sıkıntılar yaşanmıştır. Örneğin İzmir Papa vekili Zoketini İzmir Katolik kilisesinde, Fransa'nın kapitülasyonlardaki hakları ile ilgili siyasi bir konuşma yapmıştır. Zoketini'nin konuşması Fransız vatandaşlarının menfaatlerini geçici olarak himaye etmeye memur olan Amerikan konsolosuna ulaşması tepki çekmiştir. Viyana elçisi Hüseyin Hilmi Paşa yapılan konuşmayı Osmanlı hükümetine iletmış ve konuyla ilgili gerekli önlemlerin alınması istenmiştir (BOA., HR. SYS., 2420/23 (May 5, 1916)).

Papalığın savaş süresince ayrıca yumuşak güç olarak diplomatik bir takım çalışmalar yürüttüğü de görülür. Bu amaçla Papa XV. Benedict, Sultan V. Mehmet'e savaşın sonlandırılması ile ilgili mektup göndermiştir (BOA, MV., 258/27 (September 23, 1917)). Bunun yanında yaralı esirlerin mübadelesi konusunda Osmanlı ile muhasım devletler arasında aracılık yapmıştır (BOA, HR. SYS., 2237/5, 2246/23, 2237/2).

6. Yeni Cumhuriyet'in Kuruluşu: Vatikan'daki Görüş Değişikliği

Osmanlı Devleti 4 yıllık savaşın sonucunda mağlup olmuş ve 30 Ekim 1918 tarihinde savaşın galibi Batılı devletlerle Mondros Mütarekesi'ni imzalamıştır. Bu tarihten itibaren saltanatın kaldırıldığı 1 Kasım 1922 tarihine kadarki döneme “mütareke ortamı” adı verilmektedir. Bu dönem Osmanlı Devleti'nin bitişi ile yeni Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşu açısından siyasal bir takım kutuplaşmaların yaşandığı ilginç ilişkiler ağını içermektedir (Burak, 2013: 308). Bu geçiş döneminde Vatikan'ın Osmanlı'ya ve yeni kurulan Cumhuriyete karşı bakışında farklılıklar olmuştur. Öncelikle savaş yıllarında Osmanlı ile diplomatik ilişkilerin kurulması yönünde oyalayıcı taktikler uygulayan Vatikan, bu politikasında değişikliğe gitmiştir. Örneğin, Papanın İstanbul vekili Monsenyör Dolci, konuyla ilgili olarak Dış İşleri Bakanlığı yetkilileri ile görüşmüş, ancak kendisine Vatikan'la resmi müzakerelere başlamanın mümkün olmadığı belirtilmiştir. Çünkü Fransa, ateşkesten hemen sonra Doğu'daki Hıristiyanları koruma altına almak istemiş ve Osmanlı hükümeti de bunu kabul etmişti. Dolayısıyla Osmanlı Hükümeti, Fransa'yı gücendirmek istemediğinden yakın zamanda Vatikan'la resmi bir anlaşmanın yapılması pek mümkün gözükmemektedir. Osmanlı için Papalıkla resmi bir ilişkiye girilmesinin diğer bir anlamsız tarafı da Suriye, Lübnan gibi kalabalık bir Katolik nüfusun yaşadığı yerlerin Osmanlı'nın elinden çıkmış olmasıydı. Tüm bu gelişmelerle birlikte Osmanlı hükümeti yetkilileri, Fransa'nın bu konuda rızası alınırsa durumun değişebileceğine dair bir açık kapı da bırakmışlardır (Marmara, 2012: 111-113).

1922 yılında saltanatın ilgası neticesinde Osmanlı Devleti'nin de son bulması ve yerine Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulması sonrasında Vatikan'ın yeni Cumhuriyet hükümetiyle ilişki kurmaya çalıştığı görülmektedir (BOA, HR. İM., 21/77 (September 22, 1923)) Konuyla ilgili olarak Türkiye'nin Roma Elçisi Suat Bey'in Ekim 1923'te

Vatikan'daki gayr-ı resmi temasları önemlidir. Buna göre, Vatikan Dış İşleri Bakanı Kardinal Gaspari, Suat Bey'le hususi bir şekilde görüşme talebini bir takım aracılar vasıtasıyla bildirmişti. Bu isteğe karşılık Suat Bey, kütüphane ziyareti bahanesiyle Vatikan'a gitmiş ve orada Gaspari ile hususi ve nezaket ortamında güzel bir görüşme yapmıştır. Görüşmede ele alınan konulardan biri, İtalya'nın Yunanistan'dan aldığı tazminattan on bin frankın Rum ve Ermeni muhacirlerine verileceğiydi. Bu amaçla paranın İstanbul'a gönderileceği ve dağıtım için de bir komisyon kurulacağı haber alınmıştı. Gaspari'nin verdiği bilgilere karşılık Suat Bey de, Türkiye dâhilinde Ermeni ve Rum muhaciri olmadığını ancak Yunanistan'dan uzaklaştırılan binlerce Müslüman'ın olduğunu, dolayısıyla böyle bir komisyonun Yunanistan'ın herhangi bir noktasında kurulması gerektiğini belirtmiştir. Aksi takdirde böyle bir komisyonun çalışmasına izin verilmeyeceğini de eklemiştir. Elçinin görüşüne kendisinin de katıldığını belirten Kardinal Gaspari, ilgililerin konudan haberdar edilmesi gerektiğini belirtmiştir. Gaspari'nin Suat Bey'e hususi mahiyette söylediği diğer bir mesele de Fransız himayeciliğidir. Ona göre, Lozan Antlaşması'nda da belirtildiği üzere, Fransız himayeciliğine Papalık kesinlikle taraftar değildir (BCA, Tarih: 22/10/1923 Sayı: Dosya: 4249 Fon Kodu: 30..10.0.0 Yer No: 236.594..9.)

Gaspari'nin ifadelerinden de anlaşılacağı üzere Lozan'da alınan karar gereğince, Fransız himayeciliğinin ve kapitülasyonların kaldırılmasının Vatikan'ı memnun ettiği anlaşılmaktadır. Nitekim 24 Temmuz 1923'te Lozan Antlaşması'nda alınan karar doğrultusunda Kapitülasyonlar ve Fransız himayeciliği tamamen kaldırılmış olması Türkiye için olumlu bir gelişme olmuştur. (Pamir, 2002: 112). Son gelişmelerle birlikte İstanbul'daki Papalık temsilcisinin Türkiye ile Vatikan arasında resmi bir ilişkinin kurulması için daha yoğun bir faaliyet içerisine girdiği görülür. Ancak bu çabalar o dönemde bir neticeye varamayacaktır. İstanbul'daki Papa vekili ile Vatikan devlet yetkilileri arasında yapılan yazışmalara bakıldığında, bunun altında yatan birçok sebebin olduğu anlaşılır. Bunlardan ilki, Fransa'nın Türkiye ile Vatikan arasında kurulması düşünülen resmi ilişkileri engelleme çabaları, diğeri ise Türkiye'nin yeni gelişen politik sürece göre bir tavır sergilemesidir. Buna göre, Musul Meselesi dolayısıyla İngiltere ile problem yaşayan Türkiye, Fransa'yı küstürmek istememektedir. Ayrıca yeni kurulan Cumhuriyet hükümetinin laiklik prensibi doğrultusundaki kaygıları da bunda etkili etkili

olmuştur. Nitekim Dolci, Kardinal Gaspari'ye gönderdiği mektubunda, Dış İşleri Bakanı İsmet Paşa'nın laiklik kaygılarıyla, Türkiye'deki her türlü dini olguyu kaldırmak istediklerini belirtmiştir (Marmara, 2012: 142, 145, 184).

Papalığın İstanbul temsilcisi Monsenyör Angelo Rotta da resmi ilişkilerin kurulması için çaba gösteren diğer önemli kişidir. Rotta, Ekim 1925'te Türkiye'nin Dış İşleri Bakanlığı İstanbul Murahhasına² yaptığı ziyarette, ikili ilişkilere dair görüşmelerde bulunmuştur. Rotta ziyaretinde, Bulgaristan ile Vatikan arasında kurulan yeni ilişkilerin benzerinin Türkiye ile de kurulabileceğine dair görüşlerde bulunmuştur. Rotta ayrıca Fransız elçiliği müsteşarının İstanbul'a geldiğini işittiğini, kendileriyle bu konuda neler konuştuklarına dair de görüşlerini sormuştur. İstanbul Murahhası ise Vatikan ile Türkiye arasında hususi münasebetler bulunduğunu, Bulgaristan'ın kabul ettiği şeylerin kendilerince kabul edilmeyeceğini ve ayrıca papalık elçisinin de resmi bir sıfatının bulunmadığını belirtmiştir (BOA, HR. İM., 163/45: October 17, 1925). Monsenyör Rotta bu görüşmeden sonra bir ziyaret de Ankara'ya yapmıştır. Bakanlar düzeyinde bir takım görüşmeler yapmış ve Vatikan ile Türkiye arasında ne tür ilişki kurulabileceği üzerinde bir takım mülakatlarda bulunulmuştur. Rotta cumhurbaşkanı Mustafa Kemal ile de bir görüşme yapmak istemişse de buna muvaffak olamamıştır. Yapılan görüşmeler neticesinde olumlu bir sonuç alınmamışsa da Rotta, Türk yetkililerin büyük sempatisini kazanmış ve ona diplomat pasaport verilmesi gibi bir takım kolaylıklar sağlanmıştır (Marmara, 2012: 157-167, 172). Sağlanan kolaylıklardan bir diğeri de Papa vekilinin İstanbul Büyükkada'daki mülkünün vergiden muaf tutulmasıdır (BOA, HR. İM., 177/85 (February 25, 1926)). Ayrıca Papalık temsilcisi Rotta ile birlikte, Papalık İstanbul Müşaviri Cesarano ve tercüman Stefano Bella'ya da nüfus hüviyetleri verilmiştir (BOA, HR. İM., 229/57 (January 15, 1929)).

XX. yüzyılın ilk yarısında Papalık açısından önemli olaylardan biri de İtalya ile Papalık arasında 11 Şubat 1929 tarihinde imzalanmış olan Lateran anlaşmasıdır. Papa XI. Pius'un diplomasi alanında önemli başarılarından biri olarak kabul edilen bu anlaşmayla birlikte küçük ancak bağımsız bir Papalık Devleti ortaya çıkmıştır (Koenig, 1943: 319, 383). İtalya Devlet Başkanı Mussolini ve Vatikan Dış İşleri Bakanı Kardinal

² İstanbul'daki yabancı diplomatik heyetlerle ilgilenen kurum.

Gaspari arasında imzalanan bu anlaşmayla birlikte Katolik kilisesi tüm binaları ile birlikte Vatikan'a sahip olduğu gibi, İtalyan Hükümeti'nden de mali destek elde etmiştir. Anlaşmayla Katolikliğin devlet dini olarak kabul edilmesi ve İtalya'da Katolikliğin imtiyazlı bir statüde olması da kabul edilmiştir. Ancak Papalık da eski toprakları üzerinde hak iddia etmekten vazgeçmiştir. Bu anlaşmayla birlikte Papalık, diplomasi alanını genişleterek 18 ülkeyle konkordato imzalamıştır (Çoban, 2014: 190).

Papalığın değişik ülkelerle yapmış olduğu bu konkordatolar Türkiye'nin farklı ülkelerindeki elçileri vasıtasıyla Dış İşleri Bakanlığına da iletilerek, gelişmeler yakından takip edilmiştir (BCA, July 31, 1929 Sayı: Dosya: 4329Fon Kodu: 30..10.0.0YerNo: 250.691..11.). Bununla birlikte İstanbul'daki Papa Vekili Rotta, Dış İşleri Bakanlığı yetkililerine İtalya'yla yapılan anlaşmanın metinlerini içeren bir mektup vermiştir (BOA, HR. İM., 231/67 (June 12, 1929)). Burada Vatikan'ın diğer devletlerle yaptığı konkordatonun bir benzerini Türkiye ile de yapma beklentisi içerisinde olduğu görülmektedir. Nitekim Rotta, Şubat 1929'da Kardinal Gaspari'ye yazdığı mektubunda, Papalık ile İtalya arasında yapılan anlaşma ile ilgili Türk hükümetinin değerlendirmelerini aktarmaktadır. Buna göre, Dış İşleri Bakanı Tevfik Rüştü Bey, yapılan anlaşmadan memnun olduklarına dair İtalya elçisine bir beyanatta bulunmuştur. İtalya ve Alman elçileri Tevfik Rüştü Bey'e, Türk hükümetinin Vatikan'la ne zaman anlaşma yapacağını sorduğunda, bakanlar kurulu kararının bu konuda önemli olduğunu belirterek meseleyi geçiştirmiştir (Marmara, 2012: 181).

Sonuçta Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren 1960'lı yılların başına kadar Vatikan'la Türkiye arasında resmi bir ilişki kurulamamıştır. Hatta Başbakan İsmet İnönü'nün 1932 yılında İtalya'yı ziyareti esnasında bu konunun gündeme getirilmesi için İstanbul Papalık Vekili Carlo Margotti tarafından Vatikan'a mektup yazılmıştır. Bu amaçla Vatikan Büyükelçisi Borgongini konuyu İtalya Dış İşleri Bakanı Grandi ve İtalya'daki Türk Elçisi Vasıf Bey'e bildirmiştir. Grandi, olaydan habersiz olduğunu ve şaşırıldığını belirtirken, Vasıf Bey ise Türkiye'nin laik bir devlet olduğu için halifeliği kabul etmediğini, dolayısıyla konunun bu çerçevede değerlendirilmesi gerektiğini söylemiştir. Vasıf Bey bununla birlikte bir çözüm yolunun da bulunabileceğini

belirtmiştir. Ancak gelişen süreç içerisinde resmi bir ilişkinin kurulabileceği bir ortam gelişmemiştir. (Marmara, 2012: 186-187).

7. Türk Dostu Papa XXIII John (Roncalli) Dönemi: Resmi İlişkilerin Kurulması

Türkiye'nin Vatikan'la ilişkilerinin başlaması, Angelo Guiseppe Roncalli'nin XXIII. John ismiyle göreve geldiği Papalık döneminde (1958-1963) gerçekleşmiştir. Dünya'da "XX. Yüzyılın Çobanı", Türkiye'de ise "Türk Papa" veya "Türk Dostu Papa" diye anılan Roncalli 1935-1944 yılları arasında Türkiye'de gayri resmi sıfatla Papalık elçiliği görevi yapmıştır (Çoban, 2014: 193; Murphy, 2014: 277). 4 Ocak 1935'te Bulgaristan'dan trenle İstanbul'a gelen Roncalli, kısa zaman içerisinde Türk yetkililerle yakın temaslar kurmuş ve onların sevgisini kazanmıştır. Özellikle o dönemde Dış İşleri Bakanlığı genel sekreteri görevi yapan ve daha sonra da Dış İşleri Bakanı olarak görevini üstlenen olan Numan Menemencioğlu ile güzel ilişkiler geliştirmiştir. Ancak onun Türkiye'de görev yaptığı zaman dilimi seleflerinde olduğu gibi, diplomatik bir vasıftan yoksun olarak devam etmiştir (Marmara, 2012: 188-190, Giovannetti, 1959: 45-50).

Roncalli, Türkiye'ye gelişinden kısa bir süre sonra ülkedeki Katoliklerin bulunduğu yerleri ziyaret etmiştir. Ziyaretleri neticesinde şu Katolik grupları ile karşılaşmıştır; Kilikya'da oturan küçük bir Katolik topluluğu, Adana'da çoğu iş adamlarından oluşan elli aile ile ilgilenen iki Cizvit din adamı, Mersin'de iki yüz kadar bir topluluğa kilisede hizmet veren Maruni din adamı ve yüz kadar Latin Katoliğe hizmet veren Kapuçin manastırı, yine Mersin'de küçük bir topluluğa hizmet veren Melkit rahibi, Mardin'de çok sayıda yer alan Yakubiler ve Süryani Katolikler...(Murphy, 1959: 110).

Roncalli'nin İstanbul'da görev yaptığı yıllar II. Dünya Savaşı dönemine denk gelmekteydi. Bu açıdan onun II. Dünya Savaşı'nda Türkiye'de yaptığı olumlu katkılar kayda değer çabalardır (Conetti, 1968: 64-74, Giovannetti, 1959: 45). Roncalli ayrıca savaş yıllarında Polonya'dan kaçan Yahudilere önemli destek vermiş ve onların Filistin'e gidebilmeleri için yardımcı olmuştur. Bu konuda Yahudi ajansının İstanbul

sorumlusu olan Haim Barlas'la yaptığı ortak çalışmalar önemlidir (Çoban, 118-119: 2012; Shaw, 1993: 276; Time magazine, January 4, 1963).

Roncalli'nin Türkiye'deki geçirdiği zaman dilimi, onun her zaman özlemle hatırladığı yıllar olmuştur. Nitekim kendinden sonra İstanbul'da görev yapmış olan yakın arkadaşı Giacomo Testa, Roncalli ile Türkiye hakkındaki konuşmasını şöyle aktarır. “ Biz Papa XIII John'la en son 1958'in yazında İtalya Bergamo'da bir araya gelmiştik. Bana İstanbul'da meydana gelen yeni hadiseler ve değişikliklere dair soru sormuştu. 14 yıl sonra İstanbul'u ziyaret etmeyi çok arzuladığını söyledi. XXIII John yaz aylarını özellikle Büyükkada'da geçirmeyi yeğledi. Onun en büyük zevklerinden biri adanın burnundan güneşin batışını seyretmektir. Son karşılaşmamızda Türkiye ile ilgili bana çok şeyler söyledi. Orada sadece bir diplomat olarak görev yapmadığından insanların sıkıntıları ile uğraşıp yardım ettiğinden bahsetti. Ayrıca hayatının en güzel yıllarının da Türkiye'de geçtiğini belirtti” (Giovannetti, 1959: 58).

Roncalli'nin İstanbul'daki görevi sırasında bıraktığı olumlu intiba ile birlikte Türkiye'nin 1945'te çok partili hayata geçmesi ve Adalet Partisi'nin iktidara gelişi sonrasında Vatikan'la ilişkilerin daha da arttığı gözükmektedir. Bu anlamda Başbakan Adnan Menderes ve Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın Vatikan'da Papa XII. Pius'u (1939-1958) ziyareti önemlidir. Siyasi ilişkilerin geliştirilmesi amacıyla, resmi bir ziyaret için 1955'in şubatında İtalya'ya giden Menderes, burada İtalya Devleti yetkilileriyle bir takım görüşmeler yapmış ve daha sonra Vatikan'da papayı ziyaret etmiştir (Milliyet (February 1, 1955)). Menderes'in ziyareti Türklerin başbakan seviyesinde yaptıkları ilk ziyaret olarak kabul edilmektedir. Papa ağır bir hastalık içerisinde bulunmasına rağmen bu ziyaretin gerçekleşmesini istemiştir. Milliyet gazetesinin Associated Press ve Anadolu Ajansından aktardığı bilgiye göre, Müslüman bir ülkenin idarecisinin ziyaretine papanın önem atfetmesinin nedeni, komünizme karşı Müslümanlarla birlikte hareket etme ve ikili münasebetleri daha sıkı hale getirme isteğinden kaynaklanmaktadır. Böyle bir tutum içerisindeki ikili görüşmeler Papanın özel kütüphanesinde gerçekleşmiştir. Papa önce Menderes'le hususi bir görüşme yapmış, ardından da Dış işleri Bakanı Prof. Dr. Fuat Köprülü de onlara katılmıştır. Görüşmede siyasi meselelerin yanında, Türkiye Vatikan arasında diplomatik ilişkinin kurulması ile

alakalı konular da ele alınmıştır. Daha sonra Papa, Menderes ve Köprülü'ye altın madalya ve Vatikan'da bulunan Türkçe eserlerin listesinin yer aldığı bir kitap hediye etmiştir. Görüşme bittikten sonra Türk heyeti Vatikan'ın müzelerini ve Sen Piyer kilisesini gezmiş ve oradan ayrılmışlardır (Milliyet (February 2, 1955)).

Papa XII. Pius'un ölümü ve sonrasındaki sürecin Türkiye'den yakından takip edildiği görülmektedir. Özellikle Türkiye'de uzun müddet görev yapan Roncalli'nin de adaylar arasında olması bu dikkati daha da arttırmıştır. Milliyet gazetesi, "Vatikan'ın Eski İstanbul Temsilcisi Papa Adayı" başlığıyla oradaki seçim atmosferinden ve Roncalli'den bilgiler aktarmaktadır (Milliyet (October 16, 1958)). Nitekim yapılan seçim sonucunda Roncalli, XXIII John adını olarak Papalık makamına oturmuş ve onu ilk tebrik edenler arasında da Türkiye yer almıştır (Milliyet (November 30, 1958)).

Şubat 1959 tarihine gelindiğinde Türkiye ile Vatikan arasındaki resmi ilişkilerin kurulması daha sık konuşulur hale gelmiştir. Papa XXIII. John, bu hususta görüşme yapmak üzere İstanbul temsilcisi Monsenyör Testa'yı Roma'ya çağırmıştır (Milliyet, February 13, 1959). Ayrıca Haziran 1959'da Cumhurbaşkanı Celal Bayar, Dış İşleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu ile birlikte İtalya'ya resmi temaslar için gitmişlerdir. Önce İtalyan devlet yetkilileri ile görüşen Bayar, ardından Papa XXIII. John ile görüşmüştür. Papa Bayar'la görüşmesinde, daha önce görev yaptığı İstanbul'u çok özlediğini söylemiş ve İstanbul boğazının güzelliğinden bahsetmiştir. Papa ayrıca Türkiye'deki Katoliklerin memleketine bağlı ve ülkelerinin refahı için çalışmakta olduklarından bahsetmiştir. Toplantıda ele alınan en önemli konu ise hükümetler arasında diplomatik temasların başlaması ve karşılıklı elçiliklerin kurulması konusunda prensip kararı alınmasıdır (Milliyet (June 12, 1959)). Nitekim kısa süre sonra, 10 Şubat 1960 tarihinde alınan resmi kararlar Vatikan Büyükelçisi Nurettin Vergin, Vatikan Büyükelçiliği makamına atanarak çalışmalara başlamıştır (TC Resmi Gazete, February 10, 1960/10428). Karşılıklı elçiliklerin açılması neticesinde 1847 yılında Sultan Abdülmecit Dönemi'nden itibaren başlayan dostane ilişkiler, zorlu ve uzun bir sürecin sonucunda resmi bir hale dönüşmüştür.

8. Papaların Türkiye Ziyaretleri

Resmi ilişkilerin kuruluşu sonrası gelişen süreçte, Türk yetkililerin Vatikan'ı ziyareti yanında Papaların da Türkiye'ye ziyaretleri başlamıştır. Bu anlamda Türkiye'ye ilk ziyaret eden papa VI. Paul'dür (1963-1978). 24-26 Temmuz 1967 tarihinde Türkiye'de bulunan Papa, Türk devlet yetkililerinden Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay ve Başbakan Süleyman Demirel'le önemli görüşmeler yapmıştır. Papa daha sonra Ayasofya'yı ziyaret etmiş ve orada diz çökerek dua etmiştir. Papanın en önemli ziyaretlerinden biri de şüphesiz Fener Rum Ortodoks Patrikliği'ne olmuştur. Burada Patrik Athanegoras'la (1948-1972) buluşan Papa VI. Paul, Patrikle kucaklaşmış ve öpüşmüşlerdir. Bu öpüşme basında "Barış öpüşü" olarak manşetlere yansımıştır (Milliyet (July 26, 1967)). Papa VI. Paul, daha sonra Katoliklerce önemli hac merkezlerinden biri olan Efes'i ziyaret etmiş ve ardından Roma'ya geri dönmüştür (Milliyet (July 27, 1967)).

Türkiye'ye ziyaret yapan ikinci papa ise II. John Paul'dür (1978-2005). 28-30 Kasım 1979 tarihinde Türkiye'de bulunan Papa, Türk yetkililerinden Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk ve Başbakan Süleyman Demirel ile bir araya gelmiştir. Papanın bir sonraki ziyareti ise Rum Patriği Demetrios'la (1972-1991) olmuştur. Papa, Patrik Demetrios'la birlikte İstanbul Rum Ortodoks Kilisesi'ndeki Aziz Andreas yortusuna da katılmıştır. Papa buradaki ayin sırasında, Katoliklerin yaptığı gibi soldan sağa değil de, Ortodoksların yaptığı şekilde sağdan sola haç çıkarmıştır. Paul II. John Paul, İncil'de geçen "birbirimizi sevelim, kardeş olalım" bölümünü yüksek bir şekilde okumuş ve iki kilise arasındaki işbirliğinin zorunluluğundan bahsetmiştir. Patrik Demetrios da "Bugün Katolik ve Ortodoks kiliseler olarak resmen iki teolojik komisyon atadığımızı ve bunların ortak bir teolojik komisyon olarak yakında diyalogu başlatacaklarını ilan etmekten memnurluk duyuyoruz" diyerek görüşmelerden duyduğu memnuniyeti belirtmiştir. Karşılıklı konuşmalardan sonra birleşmenin en kısa sürede gerçekleşmesi için dualar tekrarlanmıştır. Papa ardından selefi gibi Efes'i ziyaret etmiş ve ardından Roma'ya dönmüştür (Milliyet (November 29-31, 1979)).

Türkiye'yi ziyaret eden üçüncü papa Benedict XVI'dır. Diğer papaların aksine Benedict'in gelişi öncesinde birçok ülkede olduğu gibi Türkiye'de de tepki çeken bir

hadise yaşanmıştır. O hadise Papa Benedict'in Almanya'da Regensburg Üniversitesi'nde yapmış olduğu konuşmadır. Papa, Bizans İmparatoru Manuel Paleologos'un konuşmasında geçen "Muhammed, ne yeniliği getirmiştir, onun getirdikleri arasında sadece kötülükleri ve insani olmayanları bulursun, vadettiği inancı kılıcı yayma emri gibi..." kısmını alıntı yapması ve İslam için eleştirel bir dil kullanması büyük tepki çekmiştir (Hürriyet (September 27, 2006)). Papanın bu sözleri dünyanın birçok ülkesinden tepki aldığı gibi, İslam dünyasını da ayağa kaldırmıştır. İslam ülkelerinin liderlerinden ardı ardına tepkiler gelmiştir. Tepki veren ülkelerden biri de Türkiye'dir. Türkiye'nin tepkisini önemli kılan en önemli unsur ise Papanın yakın bir zamanda bu ülkeye yapacağı ziyaretidir. Nitekim Türkiye Diyanet İşleri Başkanı Ali Bardakoğlu da papanın konuşmasını eleştirmiştir (Hürriyet (September 15 2006)). Bardakoğlu konuşmasında, Papanın derhal özür dilemesi ve sözlerini geri alması gerektiğini belirtmiştir. Bardakoğlu'na göre, Papanın açıklamaları hem Hıristiyanlık hem de dünya barışı adına kaygı verici olup, eleştiriden ziyade bir dinin kutsalına dil uzatmadır (Hürriyet (September 27, 2006); National Catholic Reporter, (November 24, 2006)). Bardakoğlu'nun konuşması dünya basınında büyük yankı uyandırmasının yanında, Papanın Türkiye'ye gelişinin zor olabileceğine dair yorumlar da zikredilmeye başlanmıştır. Gelen tepkiler üzerine, Vatikan'dan papanın söyleminin İslam karşıtlığı olmadığı ve yanlış anlaşıldığına dair beyanatta bulunulmuştur (The Washington Times, Hürriyet (September 15, 2006)). Türkiye Başbakanı Tayyip Erdoğan da papanın konuşmalarından ötürü özür dilemesi gerektiğini belirtmiştir (Washington Post (September 16, 2006); Sabah (September 17, 2006)). Tüm bu tepkiler üzerine Papa yazlığında yaptığı konuşmada, Müslümanların duyarlılığını incitmiş gibi görünen kısa bir bölümünün yol açtığı tepkilerden dolayı çok üzgün olduğunu ve Müslümanlarla ilgili söylediklerinin kendi yorumu olmayıp, alıntı olduğunu belirtmiştir. Papanın konuşması tam anlamıyla bir özür olmasa da ortamı yumuşatıcı bir söylem olduğu da söylenebilir. Nitekim çok zaman geçmeden de Papa 28-30 Kasım 2006 tarihleri arasında Türkiye'ye bir ziyaret gerçekleştirmiştir. Papa, Türkiye'ye gelişinde Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer, Başbakan Recep Tayyip Erdoğan ve Diyanet İşleri Başkanı Ali Bardakoğlu (Yel, 2008, 336) ile bir dizi görüşmeler yapmıştır. Ardından İzmir'de Meryem Ana Evini ziyaret etmiş ve daha sonra İstanbul'da Rum Patriği

Bartholomew'la görüşmüştür. Papa, Rum Kilisesinde patrikle birlikte Aziz Andreas yortusuna katılmış ve imzalanan ortak deklarasyonda iki kilisenin birleşimi için ortak çalışmaların sürdürülmesine karar verilmiştir. Deklarasyonda ayrıca özellikle Batı dünyasında olmak üzere sekülerizm ve nihilizmin yükselişini görmezden gelemecekleri belirtilmiştir (http://w2.vatican.va/content/benedict-xvi/en/speeches/2006/november/documents/hf_ben-xvi_spe_20061130_dichiarazione-comune.html, The New York Times; Yeni Şafak (November 30, 2006)).

Papa Benedict'in ziyaretinde dikkati çeken diğer bir nokta ise Türkiye'de ilk defa bir papanın camide dua yapmasıdır. Benedict, İstanbul Sultan Ahmet Camii'nde (Blue Mosque) İstanbul Müftüsü Mustafa Çağrıcı ile birlikte dua etmişlerdir. Papa daha sonra müftüden cami ile ilgili bilgiler almıştır (The New York Times (December 1, 2006); Americamagazine (December 18-25, 2006)).

Türkiye'ye gelen Papa Francis, önce Ankara'da Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan tarafından Cumhurbaşkanlığı sarayında karşılanmıştır. İki lider, terörizmle mücadele, din özgürlüğü, İslamfobi, Hıristiyanfobi ve Türkiye'de yaşayan yaklaşık 30 bin Katoliğin durumu gibi konuları ele almışlardır. Papa, Suriye'den Türkiye'ye sığınan göçmenlere kucak açmasından dolayı teşekkür ettiğini belirtmiştir. Saraydaki görüşmeye ayrıca Başbakan Ahmet Davutoğlu ile Vatikan Devlet Sekreteri Kardinal Pietro Parolin de katılmıştır. Papa daha sonra Diyanet İşleri Başkanı Mehmet Görmez'le de bir araya gelmiş ve onunla da ortak bir basın açıklaması yapmıştır. Papa Ankara'daki resmi temaslarının ardından İstanbul'a geçmiştir. Papa İstanbul'da Sultan Ahmet Camii'ni (Blue Mosque) ziyaret etmiş ve İstanbul Müftüsü Rahmi Yaran ile birlikte dua etmiştir. Hıristiyan dünyasında önemli bir yer tutan Ayasofya müzesi de Papanın ziyaret ettiği yerler arasındadır (theguardian, November 29, 2014).

Diğer Papalar da olduğu gibi Francis'in de İstanbul'da gerçekleştirdiği en önemli görüşmelerden biri Fener Rum Ortodoks Patrikliği'nde gerçekleşmiştir. Papa burada Patrikle birlikte Aziz Andreas'ı anma yortusuna katılmıştır. Ayinden sonra karşılıklı açıklamalar yapılmıştır. Papa Francis; "Tam bir birliğin kurulması için karşılıklı ve en temel prensibin saygı olduğunu tekrar vurgulamak benim için önemlidir. Bu, ne birinin diğerinin yönetimi altına girmesi ne de asimile olmak demektir" derken,

Patrik Bartholomew: "Artık ayrı ayrı hareket etme lüksüne sahip değiliz" mesajı vermiştir. Ardından Papa ve Patrik ayrıca ortak deklarasyona da imza atmışlardır. Papa Ortodoks kilisesinin yanında İstanbul Ermeni Patriği Mesrob Mutafyan'ı uzun zamandır tedavi gördüğü Surp Pirgiç Ermeni Hastanesi'nde ziyaret etmiştir (Sabah; Star; The New York Times (November 28-30, 2014)).

Sonuç

Osmanlı'dan itibaren Türkiye'nin Vatikan'la ilişkileri çok kompleks bir süreç izlemiştir. Bu süreç Osmanlı Dönemi'nde daha çok Doğu'daki Katoliklerle yakından ilgilidir. Sultan II. Abdülhamit, Katolikler üzerinde Fransa'nın himayesini kırmak için Vatikan'la resmi ilişkilerin kurulması yönünde ciddi adımlar atmıştır. Ancak Papalığın Fransa'dan çekinmesi böyle bir ilişkinin kurulmasına imkân vermemiştir. I. Dünya Savaşı'nda Osmanlı'nın Fransa'ya karşı cephesinde savaşa girmesi Osmanlı topraklarında yaşayan Katolikleri de bir belirsizliğe itmiştir. Bu belirsizliğin aşılması için savaş yıllarında Osmanlı, Vatikan'la resmi ilişkilerin kurulması yönünde yoğun çaba sarf etmiştir. Ancak Vatikan Fransa'yı kızdırmama gibi belli başlı kaygılarla sürece olumlu yaklaşmamıştır. Savaş sonrasında ise bu defa Vatikan'ın resmi ilişkiler kurulması yönünde yoğun çabaları olmuştur. Ancak Vatikan'ın bu isteği Osmanlı yöneticileri tarafından olumlu bir karşılık bulmamıştır. Osmanlı'dan sonra kurulan yeni Türkiye Cumhuriyeti'nin yöneticileri de aynı olumsuz tavrı göstermişlerdir. Türkiye Cumhuriyeti yöneticilerinin Vatikan'ın isteğine olumsuz yaklaşmasında iki ana etken olduğu görülmektedir. Bunlardan birincisi uluslar arası konjonktür gereği Fransa'nın küstürülmek istenmemesi, diğeri ise yeni Cumhuriyet yöneticilerinin laiklik kaygılarıyla dini bir idare olan Papalıkla ilişki kurmak istememeleridir.

1945 yılında Türkiye'nin çok partili hayata geçmesi ve Adalet Partisi'nin iktidara gelmesiyle birlikte Vatikan'la yakın temaslar kurulmuştur. Bu anlamda Başbakan Adnan Menderes ve Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın Vatikan'da papa ile görüşmesi önemlidir. Nitekim bu temasların bir neticesi olarak Türk dostu olarak da bilinen Papa XXIII. John Dönemi'nde 1960 yılında Türkiye ile Vatikan arasında resmi ilişki kurulmuştur. İki devlet arasında kurulan bu resmi ilişki, bir buçuk asırlık karmaşık bir sürecin gecikmiş bir sonucu olarak da kabul edilebilir. Nitekim bu süreçten itibaren

Papaların da Türkiye ziyaretleri başlamıştır. 1967 yılında VI. Paul'un ilk ziyaretinden bu güne kadar dört papa Türkiye'yi ziyaret etmiştir. Papaların ziyaretlerinin genelde şu meseleler etrafında yoğunlaştığı görülmektedir. Bunlar; Müslüman-Hıristiyan ilişkileri, uluslararası ve bölgesel sorunların çözümü noktasında fikir alışverişleri, Türkiye ve Ortadoğu'daki Doğu Katolikleri ile ilgili konular, Papa ve Fener Rum Patriğinin İstanbul'da buluşmasıdır. İki dini liderin buluşmasında ise genelde Katolik-Ortodoks Kiliseleri arasındaki yakınlaşmaların durumu ele alınmaktadır.

KAYNAKÇA

Alıcı, M., (2015), *Roma Katolik Kilisesinde İki Otorite Kurumu; Papalık Ve Kilise*, Akra Dergisi, Issue 5, pp. 41-58.

America Magazine (December 18-25, 2006)

Basiret gazetesi (26 Zilhicce 1290)

BCA(Prime Ministry Turkey Republican Archive), Sayı: Dosya: 4249, Fon Kodu: 30..10.0.0, Yer No: 236.594..9, date: (October 22, 1923)

BCA(Prime Ministry Turkey Republican Archive), Sayı: Dosya: 4329, Fon Kodu: 30..10.0.0, YerNo: 250.691..11, date: (July 31, 1929)

BOA(Prime Ministry Ottoman Archive), A. DVN. (Sadaret Divan (Beylikçi) Kalem): 35/95

BOA(Prime Ministry Ottoman Archive), A.DVNS.GMC.d (Gayrimüslim Cemaat Defterleri 'Katoliklerin Berat Defteri'): no. 13, 1261/1845-1327/1909

BOA(Prime Ministry Ottoman Archive), BEO., (Bab-ı Ali Evrak Odası Evrakı): 4329/324632

BOA(Prime Ministry Ottoman Archive), DH. MKT., (Dahliye Mektubi Kalem): 2139/52

BOA(Prime Ministry Ottoman Archive), HR. HMS.İŞO., (Hariciye Nezareti Hukuk Müşavirliği İstişare Odası Evrakı): 83/1; 88/34; 88/36

BOA(Prime Ministry Ottoman Archive), HR. İM., (Hariciye Nezareti İstanbul Murahhaslığı): 21/77; 163/45; 177/85; 229/57; 231/67

BOA(Prime Ministry Ottoman Archive), HR. MTV., (Hariciye Nezareti Mütenevvia Kısmı Evrakı): 202/19; 478/80; 478/82

BOA(Prime Ministry Ottoman Archive), HR. SYS. (Hariciye Siyasi): 1763/13; 1765/2; 1765/14; 1768/8; 1768/36; 1769/2; 1782/4; 1786/25; 1787/33; 1787/37; 1787/38 1878/41; 1922/23; 1945/40; 2237/2; 2237/5; 2246/23; 2405/75; 2420/23; 2733/24; 2457/67; 2858/43; 2884/48; 2884/54

BOA(Prime Ministry Ottoman Archive), HR. TO., (Hariciye Nezareti Tercüme Odası): 95/26; 95/37; 135/118; 455/4

BOA(Prime Ministry Ottoman Archive), İ. HR., (Hariciye İrade): 254/15151; 334/21476

BOA(Prime Ministry Ottoman Archive), İ. MMS., (Meclis-i Mahsus İradeleri): 38/1600; 39/1632; 98/4148

BOA(Prime Ministry Ottoman Archive), İ. MSM., (Mesâil-i Mühimme İradeleri Belgeleri): 32/901; 32/905; 32/906; 32/907

BOA(Prime Ministry Ottoman Archive), MV., (Meclis-i Vükelâ Mazbataları): 110/6; 258/27

BOA(Prime Ministry Ottoman Archive), Y. A. HUS., (Yıldız Sadaret Hususî Maruzat Evrakı): 164/49; 385/149

BOA(Prime Ministry Ottoman Archive), Y. A. RES., (Yıldız Sadaret Resmî Maruzat Evrakı): 10/23; 91/28; 92/14; 92/42; 92/45

BOA(Prime Ministry Ottoman Archive), Y. EE., (Yıldız Esas Evrakı): 91/9; 163/35

BOA(Prime Ministry Ottoman Archive), Y. EE., d. (Yıldız Esas Defteri Roma ve Berlin Elçiliği Yazışmaları): 841: 11

BOA(Prime Ministry Ottoman Archive), Y. PRK. A., (Yıldız Sadaret Maruzatı): 4/71

BOA(Prime Ministry Ottoman Archive), Y. PRK. AZN., (Yıldız Adliye ve Mezahib Nezareti Maruzatı): 6/78

BOA(Prime Ministry Ottoman Archive), Y. PRK. EŞA., (Yıldız Perakende Evrakı Elçilik Şehbenderlik ve Ateşemiliterlik): 29/25

BOA(Prime Ministry Ottoman Archive), Y. PRK. MŞ., (Yıldız Perakende Meşihat Dairesi Maruzatı): 7/97

BOA(Prime Ministry Ottoman Archive), Y. PRK. NMH., (Yıldız Name-i Hümayun Belgeleri): 2/29

Bozkurt, G., (1996), *Alman-İngiliz Belgelerinin ve Siyasi Gelişmelerin Işığında Gayrimüslim Osmanlı Vatandaşlarının Hukuki Durumu (1839-1914)*, TTK Basımevi, Ankara.

Brennan, R., (1877), *Pope Pius The Nineth: A Popular Life Of Our Holy Father*, Printers To The Holy Apostolic See, New York.

Burak, D. M., (2013), *Osmanlı Devleti'nde Jön Türk Hareketinin Başlaması Ve Etkileri*, OTAM(Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi), Ankara, Issue: 14, pp: 291-318.

Carım, F., (1966), *İşlenmemiş Konular*, İstanbul Matbaası, İstanbul.

Catholic Herald (September 9, 2014)

Ceran, İ., (2014), "XVI. Yüzyılın İlk Yarısında Türk-Fransız İlişkileri, Kanuni Sultan Süleyman –I. François İttifakı" *Turkish Studies*, Vol. 9/2 Winter, Ankara.

Ceride-i Havadis gazetesi (16 Safer 1264); (25 Muharrem 1287); (4 Muharrem 1288);
(22 Şevval 1289)

Çoban, B.Z., (2012), *Papa John XXIII Angelo Guiseppe Roncalli*, Tibyan Yayıncılık,
İzmir.

Çoban, B.Z., (2014), *Geçmişten Günümüze Papalık*, İnsan Yayınları, İstanbul.

Conetti, G., (1968), “Monsignor Roncalli, Later Pope John XXIII, And Turkish
Neutrality In The Firt Period Of The Second World War (September 1939-June
1941)”, *University of Ankara, Institute of International Relations*, Ankara, pp.
64-74.

Diyojen gazetesi (6 Tişrini Sani 1287)

Fortescue, A. (1907), “William Durandus”, *The Catholic Encyclopedia*, Vol. V, ed.
Charles G. Herbermann, Robert Appleton Company, New York, pp. 413-414.

Frazee, C.A., (1983), *Catholis And Sultans: The Church And The Ottoman Empire
1453-1923*, Cambridge University Press, Newyork.

Giovannetti, M.A., (1959), *We Have A Pope: A Portrait of His Holiness John XXIII*,
translated from the İtalian by John Chapin, The Newman Press, Maryland.

http://w2.vatican.va/content/benedict-xvi/en/speeches/2006/november/documents/hf_ben-xvi_spe_20061130_dichiarazione-comune.html, access time: April 25, 2014.

http://www.bbc.co.uk/turkce/haberler/2014.06.140608_ortadogu_papa_filistin, access
time: September 15, 2014.

<http://www.catholicherald.co.uk/news/2014/09/09/reports-pope-francis-to-visit-turkey-in-november>, access time: October 9, 2014.

Hürriyet gazetesi (September 15, 2006); (September 27, 2006); (December 8, 2014)

İnalcık, H., (2008), *Doğu Batı Makaleler II*, Doğu Batı Yayınları, Ankara.

- Karpat, H.G., (2006), *Osmanlı'da Değişim, Modernleşme ve Uluslaşma*, translate: Dilek Özdemir, İmge Yayınları, Ankara.
- Koenig, H. C., (ed.), (1943) “Principles for Peace (Selections From Papal Documents Leo XIII To Pius XII)”, *National Catholic Welfare Conference*, Washington.
- Madden, R. R., (1862), *The Turkish Empire In Its Relations With Christianity and Civilization*, Vol. II, T. Cautley Newby Publihsheer, London.
- Manning, H.E., (1887), *The Vatican Council And Its Definitions: A Pastoral Letter To The Clergy*, D. & J. Sadlier, New York.
- Marmara, R., (2012), *Vatikan Gizli Arşiv belgeleri Işığında Türkiye İle Diplomatik İlişkilere Doğru*, Bahçeşehir Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Milidonis, M.N.R., (1999), “19. Yüzyıl İstanbul’unda Katolik Azınlık” 19. Yüzyıl İstanbul’unda Gayrimüslimler, çev. Foti ve Stefo Benlisoy, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, pp. 86-92.
- Milliyet gazetesi (February 1, 1955); (February 2, 1955); (October 16, 1958); (November 30, 1958); (June 12, 1959); (July 26, 1967); (July 27, 1967); (November 29-31, 1979)
- Murphy, F., (1959), *Pope John XXIII Comet To The Vatican*, Robert M. McBride Co., Newyork.
- Murphy, W., (2014), “The Diversity of Sanctity and the Unity of Holiness Pope John XXIII and Pope John Paul II”, *Catholic Social Science Review*, Vol. 19, pp. 275-286.
- Nicault, C., (2001), *Kudüs (1850-1948)*, translate:Estreya Seval Vali, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Pamir, A., (2002), “Kapitülasyon Kavramı ve Osmanlı Devleti'ne Etkileri”, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Vol. 51, Issue 2, pp. 79-119

Pfeffermann, H., (2003), *Rönesans Papalarının Türklerle İşbirliği*, translate: Kemal Beydilli, Tatav yayınları, İstanbul.

Sabah gazetesi (September 17, 2006); (November 28-30, 2014)

Şahin, H., (2009), “Doğu Sorunu Çerçevesinde Osmanlı-Fransız İlişkileri: Başlangıcından Paris Barışı’na 1856”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Issue 40, Erzurum, pp. 277-315.

Shaw, S. J., (1993), *Turkey and the Holocaust: Turkey's Role in Rescuing Turkish and European Jewry from Nazi Persecution, 1933–1945*. New York University Press, New York.

Shaw, S.J; E.K., (2006), *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, Vol. 2, E yayınları, İstanbul.

Star gazetesi (November 28-30, 2014)

Takvim-i Vekayi gazetesi (29 Zilkade 1284)

Taşpınar, İ., (2004), “Katolik Assomptionistler Tarikatı ve Türkiye”, *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Issue 10, Sakarya, pp. 93-114.

The New York Times (February 15, 1874); (November 30, 2006); (December 1, 2006); (November 28-30, 2014);

The Washington Times (September 15, 2006)

Thegurdian (November 29, 2014)

Türkan, A., (2012), *Ermenilerin ve Doğu Hıristiyanlarının Sorunları Çerçevesinde Osmanlı Papalık İlişkileri*, Kitabevi Yayınları, İstanbul.

Türkan, A., (2014), “Osmanlı ile Papalık Arasındaki İlk Dostane İlişkiler ve Bunun Doğu Kiliseleri Açısından Önemi”, *History Studies*, Vol. 6 Issue 6, pp. 195-215, Samsun.

Türkan, A., (2014), “Sultan Abdülaziz Dönemi’nde Osmanlı Papalık İlişkileri”, *Sultan Abdülaziz ve Dönemi Sempozyumu, 12-13 Aralık 2013 Ankara*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, Vol. 3, pp. 15-36.

Türkan, A., (2014), “Sultan Abdülhamit Dönemi’nde Osmanlı Papalık İlişkileri”, *Sultan II. Abdülhamid Sempozyumu , 20-21 Şubat 2014 Thessaloniki*, Türk Tarih Kurumu, Thessaloniki, Vol. 1, pp. 321-340.

Türkiye Cumhuriyeti Resmi Gazetesi (February 10, 1960), no. 10428

Washington Post (September 16, 2006)

Yel. A.M., (2008), “The Dialogue of Two Institutions: The Vatican and the PRA”, *The Muslim World*, Vol. 98, April/July 2008, pp. 335-344.

Yeni Şafak gazetesi (November 30, 2006)